УДК 159.96. 316.4

DOI:10.31339/2617-9598-2018-2(2)-33-40

Василець Наталія Михайлівна

кандидат психологічних наук

доцент кафедри психології управління

Львівський державний університет внутрішніх справ

ОСОБЛИВОСТІ ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ «ВІРТУАЛЬНОГО-Я» ЯК СПОСОБУ САМОПРЕЗЕНТАЦІЇ СТАРШОКЛАСНИКІВ У ВІРТУАЛЬНОМУ ПРОСТОРИ

***Анотація.** У статті визначено основні підходи до проблеми самопрезентації старшокласників у віртуальному просторі в вітчизняній та зарубіжній психологічній літературі. На основі узагальнення теоретичних джерел сформульовано визначення «Я-віртуального» як уявлення людини про себе, осмислене і презентоване у віртуальному просторі, що є самостійною, когнітивною складовою окремої модальності в структурі Я-концепції особистості. Емпірично досліджено психологічні особливості «віртуального-Я» як способу самопрезентації старшокласників у віртуальному просторі.*

***Ключові слова:** віртуальний простір, самопрезентація, «віртуальне-Я», «Я-концепція».*

Постановка проблеми. В наш час важливою є самопрезентація особистості в комунікативному середовищі Інтернету з метою впливу на інших для досягнення певних цілей. Тому змінюються функції віртуального світу, за визначенням К. Черняєвої – «віртуальний світ був своєрідним осередком втечі від реальності, а в теперішній час він рухається в напрямку до неї. Анонімність перестає бути бажаною. Інтернет використовується як доступ до безмежних можливостей самопрезентації і відкриття себе для Інших» [4].

У віртуальному світі особистість «одягає маску», яка полегшує процес комунікації, знімає психологічні бар'єри, вивільняє творче "я". Унікальні можливості для самовираження дають такі інтерактивні форми спілкування в Інтернеті, як всілякі чати, форуми, різновиди електронної пошти, телеконференції та ін. Їх щохвилинність також полегшує комунікацію, знімаючи тягар відповідальності за довгостроковість наслідків [2].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Всебічному аналізу специфіки функціонування мережевого суспільства присвячені роботи Г. Остапенка [3; 4] та М. Кастельса, який трактує природу віртуального суспільства у контексті інформаційної революції і теорії інформаційного суспільства. У працях представників постструктуралізму Ж. Делеза та Ф. Гваттарі сутність інформаційного суспільства та віртуальних форм взаємодії в ньому розглядається з соціально-філософських позицій. Феноменології Інтернет-простору, що включає в себе специфічні форми взаємодії, комунікації, а також потужні інтелектуальні ресурси та специфічно обумовлені правила дій, присвячені праці Дж. Барлоу, Т. Фрідмана, М. Паєтау, А. Турена. Серед сучасних дослідників активною розробкою проблематики віртуального простору та особливостей розвитку людини в ньому активно займалися такі вчені, які Г. Бакулев, В. Бичков, А. Жубинський, Д. Іванов, І. Корсунцев, Л. Литвинцева,

Н. Маньковська, С. Налітов, Н. Лукіна, М. Носов, О. Орлов, Н. Хілько. Значний науковий внесок в опис створення віртуальних особистостей зробила В. Силаєва, проблеми віртуального спілкування описав О. Леонтович [3; 5].

Соціально-культурні та суспільно-політичні аспекти розвитку інформаційного середовища, становлення та формування інформаційного суспільства розглядалися у працях С. Берковіца, С. Вассермана, Д. Белла, М. Кастельса, М. Маклюена, Й. Масуда, Т. Стоуньєра, О. Тоффлера та ін. [1; 5; 6].

З огляду на вказане, **мета** даної статті полягає в тому, щоб проаналізувати окремі аспекти емпіричного дослідження психологічних особливостей самопрезентації старшокласників у віртуальному просторі через дослідження «віртуального – Я».

Варто зазначити, що при плануванні емпіричного дослідження ми спиралися на наступне визначення: образу «Я-віртуальне» - це уявлення людини про себе, осмислене і презентоване в віртуальному просторі.

Виклад основного матеріалу. Для вивчення змісту образу «віртуального-Я» користувачів Інтернету були обрані учні старших класів ЗСШ I-III ступенів, загальна кількість досліджуваних N=151, серед яких 82 дівчини (48,8%) та 69 хлопців (42,3%). Вибірка була гетерогенною за показником величини адміністративного населеного пункту, у якому постійно проживають досліджувані. Зокрема, 66 осіб (43,6 %) є мешканцями сіл; 39 осіб (26 %) постійно проживають у містах – районних центрах, а 46 осіб (30,3 %) – у обласному центрі.

Оскільки ми досліджували «віртуальне-Я» старшокласників як спосіб самопрезентації їх у віртуальному просторі, то однією із визначальних характеристик була їх інтернет-активність, відтак перед проведенням анкетування було проведено експрес опитування досліджуваних щодо наявності та кількості аккаунтів в їх віртуальному просторі та спілкуванні, популярності та їх активності в різноманітних соціальних мережах.

Для проведення емпіричного дослідження нами були використані наступні методики: опитувальник Е. Щепіліної «Сприйняття Інтернету»; авторська анкета, окремі питання методики П. Хюїта «Перфекціональна самопрезентація»; методика визначення самооцінки особистості С. Будассі; методику «Виявлення ставлення до інтернету «Незавершені речення»» А.Жичкіної; методика Т. Лірі (модифікація Л. Собчик).

Про інтернет-активність старшокласників свідчить наявність і кількість аккаунтів, на яких вони систематично спілкуються. Серед досліджуваних учнів 109 осіб (79 %) виявились користувачами аккаунтів, решта – 42 особи (21 %) – вже або ще (з різних причин) не користуються такими інтернет-сторінками.

Результати опитування засвідчили, що більшість респондентів заходить на свою сторінку у соцмережах щодня (121 особа; 89,2 %), або один-два рази на тиждень (30 осіб; 10,8 %). Найбільш популярними мотивами реєстрації у соцмережах є:

- «цікаво спілкуватися, ділитися новинами, фотографіями» (103 особи; 66,5%);
- «бажання мати багато друзів» (37 осіб; 35 %);
- «данина моді (зараз усі так роблять)» (11 осіб; 15,5 %).

Також, цікавим аспектом нашого експрес дослідження є й те, що описова статистика отриманих результатів дослідження старшокласників показала, що 49% учнів вважають Інтернет частиною реального світу; але лише 15% осіб влаштовують закони і правила віртуального світу більше, ніж реального; 6,7% навіть вважають, що скоріше можуть щось змінити у віртуальному світі, ніж в реальному. Більшість учнів цілком розуміють різницю між реальним і віртуальним світом, чітко розмежовуючи кордони, однак:

Рис.1. Гістограма відсоткового співвідношення відповідей учнів старших класів щодо співвідношення в їх свідомості «реального» та «віртуального» світу (1- інколи кордон між реальним і віртуальним світом зникає; 2- часто, хотіли б переселитися у віртуальний світ; 3- те, що відбувається в мережі цікавіше, ніж те, що в реальному світі; 4- інколи віртуальний світ більш привабливий, ніж реальний; 5- відчувають себе більш комфортно у віртуальному спілкуванні; 6- намагаються в реальному світі діяти так, як у віртуальному).

для 22% учнів (інколи або часто) кордон між реальним і віртуальним світом зникає; 17,5% учнів (інколи або часто) хотіли б переселитися у віртуальний світ; для 12% те, що відбувається в мережі цікавіше, ніж те, що в реальному світі; для 25% опитаних інколи віртуальний світ більш привабливий, ніж реальний; 37,8% учнів відчувають себе більш комфортно у віртуальному спілкуванні; 44,4% (інколи або часто) намагаються в реальному світі діяти так, як у віртуальному. Це говорить про значний вплив на учнів старших класів віртуального простору, внесення в їх реальне життя певних стереотипів віртуального світу.

Серед учнів 10-11 класів 51,4% *проводять за комп'ютером* від 2 до 5 годин щодня. Тобто, значна частина усіх опитаних старшокласників щодня замінюють живе спілкування з однолітками, перебування на свіжому повітрі та заняття в гуртках та секціях за інтересами на віртуальний комп'ютерний світ. В цілому, 26,1% учнів не змогли відповісти, скільки часу вони проводять за комп'ютером, що відповідно корелюється з кількістю учнів, що мають високий рівень комп'ютерної залежності.

Рис.2. Відповіді респондентів у відсотковому співвідношенні на питання анкети №6 «Для чого частіше ви використовуєте комп'ютер?»

Порівняльні результати відповідей на питання №6 (Рис. 2.) вказують на те, що учні 10 класу використовують комп'ютер більш усвідомлено – більшою мірою для самоосвіти (56%) та спілкування (25%), молодші ж підлітки користуються комп'ютером в більшій мірі для розваг – ігри (32,5%), блукання по Інтернету (25%).

Що стосується *контролю з боку батьків* за використанням дітьми комп'ютерів, то ствердну відповідь на питання «Чи обмежують батьки час вашої роботи з комп'ютером?» дали лише 67,4% опитаних (80,0% учнів 10 класів і 48,6% 11-класників). Традиційно батьки регламентують час, який дозволяється проводити дітям за комп'ютером (41,3%). Лише 4,3%

батьків регламентують і час роботи, і контент, до якого дозволено мати доступ дітям. Батьки практично не використовують програми батьківського контролю (в цілому лише 6,5%), що свідчить про їх низьку обізнаність з програмами такого типу. Усі випадки використання таких програм зареєстровані щодо молодших підлітків і жодного – стосовно старшокласників. 5,1% батьків просто спостерігають за тим, що робить дитина, коли сидить за комп'ютером.

Для побудови емпіричної моделі «віртуального-Я» особистості був використаний метод факторного аналізу. При вивченні даних було встановлено, що фактори отримані в результаті обертання за методом варімакс, пояснюють 80% загальної дисперсії. При цьому виділено 5 факторів, що відображають відповідно: 54,75%, 9,93%, 6,13%, 4,96%, 4,11% загальної дисперсії (див.Дод).

У результаті **факторного аналізу** було виявлено по 5 факторів, що визначають категоріальність простору уявлень досліджуваних по 4-х «віртуальних-Я». Інтерпретація факторів проводилася на основі прикметників, що мають найбільші факторні навантаження після обертання, тобто максимально корелюють з виявленими факторами.

Розглянемо зміст 1-го фактора досліджуваних образів. Найбільш розгорнутий 1-й фактор виділений в образі «**Я-реальне**» (пояснює 61,9% дисперсії). До нього увійшли 28 визначень. Для порівняння: 1-й фактор «Я-реального» містить 10 визначень, 2-й фактор Я-ідеального - 9, 4-й фактор Я-морального - 21. Цікавий факт - 3-й фактор Я-віртуального містить суто етичні характеристики: добрий, чуйний, чесний, співпереживає, відповідальний і ін., причому вони найбільш вагомі. Виключно для 1-го фактора Я-віртуального характерні 4 якості: «емоційний», «відповідальний», «швидкий» і «делікатний». Спільними у змісті образів є якості «відвертий» (для «Я-реального», «Я-ідеального» і «Я-віртуального») і «чесний» (для Я-ідеального, Я-віртуального і Я-морального), а також «задоволений», «самостійний», «серйозний», «активний», «веселий», «енергійний», «гуморист» (для Я-реального, Я-віртуального і Я-морального).

Разом з тим в результаті факторного аналізу не було виділено якості, характерні для всіх чотирьох образів. Несподіваним результатом стало наявність у змісті 4-го фактора «Я-морального» якостей, які відображають не стільки етичні характеристики, скільки активну життєву позицію та прагнення до досягнення життєвого успіху. Моральні ж визначення виявилися більш властивими Я-ідеального і Я-реального старшокласників.

Інтерпретація отриманих результатів частково підтвердила гіпотетично передбачені аспекти впливу на самопрезентацію учнів старших класів у віртуальному просторі їх ступеня активності в соціальних мережах, а також вплив родинно-сімейного кола на формування

«віртуального Я», інтенсифікацію віртуального спілкування та кількісних проявів агресивного ставлення між однолітками.

Відтак, чинниками формування «віртуального-Я» є: агресивність, конфліктність, використання для самопрезентації ідеального образу «Я», можливість вивільнення емоцій; соціальних мереж – закритість членів сім'ї для контактів, наявність затяжних конфліктів в родині, відкритість інтернет-середовища; онлайн-гемблінгу та шопінгу в інтернет-магазинах – недостатня здатність до саморегуляції, переважання ірраціональних дій, потреба в яскравих емоційних переживаннях, екстернальний локус контролю, прагнення виділитись серед інших, несприятливі стосунки в родині чи на роботі, наявність труднощів при побудові міжособистісних стосунків, очікування відторгнення та неприйняття з боку оточуючих, демонстрація адиктивної поведінки членами сім'ї; відсутність навичок встановлення близьких контактів. Соціальна ізоляваність, надвисока пошукова активність, часткове знецінення усного спілкування в родині, обмеженість інформацією подано у віртуальному просторі соціальних мереж.

Відповідно до результатів дослідження 91% чоловічої половини вибірки залучені до світу комп'ютерних ігор (дівчат – 52%). Щоденно грають 25% респондентів чоловічої статі. Отже, саме молоді чоловіки складають основу частини суспільства, що за висловом П. Вериліо, «рішуче не дорослішає». Тим не менш, лише 13-16% цих респондентів вважають відеоігри «способом здобути інше «я» або «альтернативною реальністю, де людина може бути більш щасливою». Таким чином, людей, схильних до перетворення на справжню «віртуальну особистість», серед респондентів виявилось відносно небагато, що не виключає зростання їхньої кількості з удосконаленням засобів симуляції реальності.

Висновки і перспективи. Віртуальне спілкування доповнюється формами та ознаками реального спілкування, а в реальне спілкування вносяться елементи віртуального. Віртуальне спілкування може слугувати моделлю для реального спілкування і навпаки. Подальші дослідження можуть стосуватися окремих форм віртуального спілкування в аспектах покращання комунікаційних функцій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Анищенкова Ю. Н. Образ Я-виртуальное в структуре когнитивного компонента Я-концепции // Ананьевские чтения-2010. Современные прикладные направления и проблемы психологии: материалы науч. конф., 19–21 октября 2010 г. Ч. 2 / отв. ред. Л. А. Цветкова. – СПб., 2010. – 592 с.
2. Бутрова Н. Н., Цариценцева О. П. Содержание образа «Я-виртуальное» пользователей Интернета (на примере юношеского возраста) // Концепт. – 2014. – № 12 (декабрь). – ART

14338. – 0,6 п. л. – URL: <http://ekoncept.ru/2014/14338.htm>. – Гос. рег. Эл № ФС 77- 49965. – ISSN 2304-120X.

3. Остапенко Г. І. Основні складові формування навчально-комунікаційного та наукового середовища університету / Г. І. Остапенко // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. – 2013. – № 4. – С. 37-41. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bdi_2013_4_8
4. Черняева К. О. Культурная идентификация в условиях глобализации: случай социальных сетей: автореф. дис. ...канд. социол. наук: 22.00.06 / К.О. Черняева. – С.: 2010. – 20 с.
5. Штанько В. І. Віртуальний комунікативний простір і проблеми само ідентифікації особистості / В. І. Штанько. // Вісник ХНУ ім. В.Н. Каразіна №1029-І/2012. Серія «Теорія культури і філософія науки». – 2012. – С. 5–12.
6. Інформацію взято із сайту: <http://www.allbest.ru/>
7. Інформацію взято зі сайту: Литвиненко О. С. Компютер і здоров'я: у пошуках балансу: <http://konf.koippo.kr.ua/blogs/index.php/blog2/title-80>.

REFERENCES

1. Anyshchenkova Yu. N., 2010. Obraz Ya-virtualnoe v strukture kohnytyvnoho komponenta Ya-kontseptsyy [The image of self-virtual in the structure of the cognitive component of the self-concept] Ananevskye chteniya-2010. Sovremennye prykladnye napravleniya y problemy psykholohyy: ma- teryaly nauch. konf., 19–21 oktiabria 2010 h. Ch., SPb. 59 p.
2. Butrova N. N., Tsarytsentseva O. P., 2014. Soderzhanye obraza «Ia-virtualnoe» polzovatelei Ynterneta (na prymere yunosheskoho vozrasta) [The content of the image of "I-virtual" Internet users (for example, adolescence)] Kontsept. # 12 (dekabr) ART 14338. 0,6 p. l. Retrieved from: <http://ekoncept.ru/2014/14338.htm>. Hos. reh. Эл № FS 77- 49965. ISSN 2304-120X.
3. Ostapenko H. I., 2013. Osnovni skladovi formuvannia navchalno-komunikatsiinoho ta naukovooho seredovyshcha universytetu [The main components of the formation of the university's educational and communication environment] Bibliotekoznavstvo. Dokumentoznavstvo. Informolohiia. # 4. P. 37-41. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bdi_2013_4_8
4. Cherniaeva K. O., 2010. Kulturnaia ydentyfykatsyia v uslovyiakh hlobalyzatsyy: sluchai sotsyalnikh setei [Cultural identification in the context of globalization: the case of social networks] avtoref. dys. ...kand. sotsyol. nauk: 22.00.06. 20 p.
5. Shtanko V. I., 2012. Virtualnyi komunikatyvnyi prostir i problemy samo identyfikatsii osobystosti [Virtual communicative space and problems of self-identification] Visnyk KhNU im. V.N. Karazina №1029-І/2012. Seriiia «Teoriiia kultury i filosofiiia nauky». P. 5-12.
6. Retrieved from: <http://www.allbest.ru/>

7. Retrieved from: Lytvynenko O. S. Kompiuter i zdorov'ia: u poshukakh balansu: <http://konf.koippo.kr.ua/blogs/index.php/blog2/title-80>

Summary. Specific aspects of psychological peculiarities of self-presentation of senior pupils in the virtual space through the research of "I-virtual" have been analyzed in the article.

"I-virtual" of senior pupils as a way of their self-presentation in virtual space has been investigated, and one of the key characteristics was their Internet activity, so an interview was conducted on an exploratory survey on the availability and number of accounts in their virtual space and communication, popularity and their activity in various social networks.

Internet activity of the interviewed senior pupils has been investigated, among which 109 persons (79%) turned out to be account users, the rest - 42 (21%) - already or for some other reason (for various reasons) do not use such web pages.

Survey results showed that most respondents enter their page in social networks daily (89.2%), or once or twice a week (10.8%). The most popular motives for registering in social networks are: "it is interesting to communicate, share news, photos" (66.5%); "the desire to have a lot of friends" (35%); "to be fashionable (now everyone is doing it)" (15.5%).

It has been found out that "I-virtual" of studied senior pupils is a kind of intermediary between the pupils' perceptions about themselves and their ideas about the ideal image and moral characteristics of their personality.

It has been determined that traditionally, parents regulate the time allowed children to spend in front of computer (41.3%). Only 4.3% of parents regulate both the time of work and the content that is allowed to have access to children. Parents practically do not use parental control programs (in general, only 6.5%), which indicates their low awareness of programs of this type. All cases of using such programs are registered for younger teens and none for senior pupils. 5.1% of parents simply observe what the child is doing when sitting at a computer. At the same time, the opinion of a close social environment - parents and friends - is a significant factor in shaping the outlook and self-esteem of senior pupils.

Virtual communication is supplemented by forms and signs of real communication, and virtual communication is introduced in real communication. Virtual communication can serve as a model for real communication and vice versa. Further research would relate to individual forms of virtual communication in aspects of improving communication functions.

Key words: virtual space, self-presentation, I-virtual, self-concept.